
Túl a civilizáción: mit hoz a jövő?

E. ADAMSON HOEBEL – EVERETT L. FROST

A tudomány az emberiség tanulmányozása során, azokra az életmódokra összpontosított, amelyek az emberi lét színterét több mint egymillió éven át meghatározták. A törzsi élet, amely az egész pleisztocén kort jellemezte – lassan és folyamatosan alakult át a társadalmi szerveződés mind nagyobb egységeivé, a megélhetés, a javak elosztása, a család és a rokonságcsoporthoz való szerveződés, a társadalmi célok politikai meghatározása által, a környezettel és az univerzum erőivel kapcsolatos vélekedések változásával, mindezen tényezők nyelvben, művészetben, mítoszokban és vallási szertartásokban történő szimbolikus megjelenítésével.

A növények és az állatok domesztikálása következett, majd pedig a városi életéhez kötődő civilizációs robbanás. A civilizáció „a városok kultúráját”, a városi életmódot jelenti. A civilizáció az őt megelőző törzsi kultúrához hasonlóan számos variációban bontakozott ki, ám minden variációnak állandó eleme – különféleképpen megjelenítve – a létfenntartás, a rokonság, a vezetés és a világnézet. Ugyanakkor radikális változások is bekövetkeztek: hatalmas ugrás a felhasználható energia mennyiségében a növények és az állatok domesztikálása révén; azon emberek számának óriási növekedése, akik megszabadultak a létfenntartásért végzett mezőgazdasági munkától és más szerepet kaptak; az írás, az emlékművek és a középületek bekerülése a művészetbe, a mítoszokba és a vallásba, szimbolikus kifejezési formákként; a rokonságcsoporthoz való társadalmi jelentőségének csökkenése; a vezető elitek uralmának a megnövekedése a gazdasági és politikai rend felett.

A civilizációk menetének tanulmányozása és értelmezése jórészt inkább a történészek, mint az antropológusok dolga volt (kivéve az Újvilág archeológiáját). Mindazonáltal az antropológusok sokat foglalkoztak azzal, mi történt az emberiséggel a primitív életből a civilizált életbe való átmenet során. A civilizáció az emberi teljesítmény nagy diadala az elmúlt hat évezredben. A kultúrának azonban új fajtája bontakozik ki a szemünk előtt. A kulturális antropológiának nemcsak az a feladata, hogy teljessé tegye az emberiség prehisztorikus múltjáról szóló tudásunkat, felfedje a múlt és a jelen minden ismert és megismerhető társadalmi rendszerének természetét, hanem az is, hogy tisztázza a jelenünket olyannyira összezavaró átalakulásokat, és segítsen kialakítani egy tisztességes és racionális életmódot a jövő emberisége számára.

A primitív világ átalakulása

Az a forradalmi erejű kulturális változás, amely most a civilizációt éri, hasonlatos ahhoz, ahogyan a primitív ember életét átalakította a civilizáció. A változás nagyszabású technikai fejlődést foglal magában, amelyek messzeható átalakulásokat okoznak az ideológiában és a társadalom szerkezetében. A változás hatásai válságokban válnak nyilvánvalóvá, s e válságok során csak a „morális rend” hívható segítségül.

A morális rend tartja fenn a társadalmi elkötelezettség érzését egy népben, azt az érzést, hogy részei vagyunk a közösségnek, feladataink és kötelezettségeink vannak a közösségben, érzelmi és társadalmi támogatást kapunk a közösségtől. A morális rend az

egyéni és a kollektív célok közös megértéséből áll. A morális rend a rokonsági, szomszédsági, társasági és munkacsoportbeli viselkedésmódok, a művészi, vallási és közösségi szerepek modelljeiként jelenik meg, olyan társadalmi összefüggésekben, amelyekben a szerepek eljátszását a helyes és megfelelő viselkedés érzése kíséri. A morális rend nyilvánvalóan szorosan kötődhet a világnézethez.

Az írásbeliség előtti társadalmak legtöbbjének kultúráját morális rendjük szabályozta. Kevés primitív népnek voltak kétségei társadalmi rendszerük érvényességét illetően. Morális rendjük tartotta fenn őket az adott kultúrába való beilleszkedésük korai időszakától halálukig. A legtöbb primitív kultúra „eredeti” kultúra. „Az eredeti kultúra nem szükségszerűen magas vagy alacsony szintű; pusztán veleszületetten harmonikus, kiegyensúlyozott. Az élet iránt tanúsított igen változatos, mégis valamilyen módon egységes és következetes attitűd kifejezésre juttatása; egy attitűd, amely a civilizáció bármely elemének jelentőségét az összes többivel összefüggésben szemléli. Az egyén fő tevékenységei közvetlenül kielégítik kreatív és érzelmi ösztöneit, s mindig valamivel többnek kell lenniük az adott cél eléréséhez szükséges eszközöknél. Az eredeti kultúra bensőséges, míg az a kultúra, amelyik nem hordozóinak lényegi érdekei és vágyai szerint épül ki, amelyik az általánostól halad az egyén felé, külsődleges kultúra” (*Edward Sapir*). A szelektív alkalmazkodás révén, amely során a szimbolikus integráció és a szoros személyes kapcsolatok kifejlődtek, a maradandó kultúráknak mindig volt hatékony és – Edward Sapir szóhasználatával – „eredeti” morális rendje.

Tovább követhetjük *Redfieldet* a bizonyos általános jegyeket viselő primitív társadalmakról adott jellemzésében: 1. a közösség rendszerint elég kicsi; 2. a rokoni kapcsolatok, valamint a szoros, személyes szálak behálózzák a közösséget; 3. a gazdasági és a társadalmi érdekek homogének, és kevés a specialista; 4. az attitűdöket és a magatartást az emberiség természetéről és a külvilágról alkotott vallásos-misztikus feltételezések uralják; 5. a kívülállók (nem rokonok) iránti gyanakvás általában krónikus háborús állapothoz vezet néhány más csoporttal.

A kultúrákban a morális rend kiegészítője az, amit Redfield technikai rendnek nevez: „Az emberek tevékenységét koordináló szálak a technikai rendben nem a jobb életre vonatkozó meggyőződésből erednek, nem is az emberi érzelmek adta támaszból; létezhetnek anélkül, hogy az egymáshoz kötődő egyének tudnának erről a kötődésről. A technikai rend az a rend, amelyik a kölcsönös hasznosságból vagy a szándékos kényszerítésből ered. A technikai rendben az embereket dolgok kötik össze, vagy ők maguk dolgok.”

A városok kialakulása kizökkentette azoknak az embereknek a morális rendjét, akiket a városok magukhoz vonzottak. Egy város ritkán vagy egyáltalán nem a helyi lakosság terméke, amely ott maradt, ahol volt, és „csak fejlődött”. A kereskedelem a város éltető eleme – egészen *Catal Hüyük* koráig visszamenve. Minden város idegeneket fogad magába, és a város életének kezdeti szakaszaiban feloldódnak a külön kis morális rendek, amelyek mentén az idegenek szerveződtek korábban, a törzsi életmódokban. Az új, városi civilizációkat főképp az tartja össze, hogy a technikai rendre támaszkodnak. A szabályozások, az előírások és a rendeletek határozzák meg a követendő modelleket. A hivatali és papi elvárások készítenek vagy intik az embereket az engedelmességre. A vallásos látványosságokat is, a világi karneválokat a papok és a vezetők szervezik, hogy pótolják az ősi törzsi rituálék jelképes integráló erőit. A katonák, a börtönőrök és az ítéltvégrehajtók a helyes magatartásra veszik rá a rebelliseket. A várbörtön és a tömlöc a korai civilizációk találmánya. „Ebben az időszakban az elit kezébe jut a morális rend irányítása, és az írástudók elmélkedései, az ismeretek rendszerezése ekkor bővítette új dimenzióval az erkölcsi és a szellemi életet. A morális rendnek létrejön a politikával összekapcsolt nyilvánossága. A vallás pedig – némi leegyszerűsítéssel – módszer arra, hogy az emberekből városiakat csináljanak.” (*Redfield*)

Anómia (angolul anomy) akkor fordul elő, amikor drasztikus változás hatására a morális rend elveszíti befolyásoló hatását, vagy amikor a lakosság egy része elidegenedik, mert nincs számára hely a változó társadalmi szerkezetben. Az ebből eredő anómia következtében „az egyén visszavonul saját énjébe, és minden társadalmi köteleket szkeptikusan elutasít: elszakítva érzi magát gyökereitől, nincsenek többé normái, csak ide-oda csapongó vágyai, életéből kiveszett a folyamatosság, a köteleesség érzete” (*Maclver*).

Az anómia a széteső és átszervező hatású civilizációnak, illetve – a másik oldalról nézve – a megrázkódtatást átélt primitív társadalomnak a betegsége. Apátia és demoralizáltság jellemez nem egy amerikai indián népeiséget, amely nem halt ki, vagy amelyet nem szívott magába a civilizáció. Az, amit egy kortárs újságíró az anómiáról írt, a nyugati társadalom nagy részére igaz: „A valahová tartozás, a hely, az emlékek közös örökségének érzése eltűnt egy névtelen városi terjeszkedésben, és mindannyian árván kutattunk valami után az idegen utcákon, ahol minden álom elveszett, árván kóborlunk műanyag hitelkártyákkal felfegyverkezve, amelyek nem alkalmasak arra, hogy megvédjék identitásunkat” (*Hempstone*).

Ma az alkalmazott antropológiának az az egyik fő feladata, hogy segítsen a nemzeti és nemzetközi fejlesztési szervezeteknek megtalálni a modernizálás azon módszerét, amely nem zúzza össze a meglévő morális rendeket, mielőtt új és hatékony renddel tudná felváltani azokat. Ez mindenekelőtt a „modernizálandó” emberek létező morális rendjének megértését kíváná. *Oscar Lewis* munkája Mexico Cityben, San Juanban, Puerto Ricóban és New York Cityben prototípusszerű példáját adta annak, amit ezen a téren az antropológia tud nyújtani:

„A szegénység ellen viselt mai háborúban az előrehaladásnak az az egyik legfőbb akadálya, hogy óriási a szakadék a nagyon szegények értékrendje és életmódja meg azon középosztálybeliek – tanárok, szociális munkások, egészségügyi dolgozók – értékei és életmódja között, akik a legnagyobb felelősséget viselik e programok megvalósításában. Sok mindent tudunk a szegénység statisztikájáról és gazdaságtanáról, de csak most kezdjük megérteni a nagyon szegények némelyikének mentalitását és benső életét. A puerto ricóiak esetében, akik közül sokan falusi területekről vagy városi nyomornegyedekből érkeztek, a nyelvi korlátok és a kultúrák különbözősége tovább nehezítik a megértést. Miközben a puerto ricóiak az egyik legjobban felmért és tanulmányozott csoport, a tanulmányok zöme kérdőív jellegű, s nem sokat mondanak életük bensőséges részleteiről és azokról a körülményekről, amelyek jellemüket alakították.”

Parasztársadalmak

A paraszttársadalmak a primitív világot túlélte, tartósan fennmaradt törzsi közösségek a civilizációk szerkezetében. „Egy paraszttársadalom a rétegződött társadalom preindusztriális altársadalmaként definiálható. A következő vonások legtöbbször vagy mindegyike jellemzi: vidéki lakóhely; családi mezőgazdálkodás saját tulajdonban lévő parcellákon, vagy más, egyszerű falusi foglalkozások üzése szerény vagy önfenntartó jellegű megélhetést biztosítva; a család mint lényegi társadalmi egység; alacsony társadalmi státus; gazdasági függés a városi központoktól; egyszerű kultúra; ragaszkodás a földhöz, a helyi közösséghez és a hagyományokhoz” (*Norbeck*).

A parasztközösség rendje egyes vonatkozásokban a törzsi morális rendjéhez hasonlít. Ugyanakkor része egy nagyobb társadalmi rendszernek, amelyben az adott civilizáció városaihoz kötődik. „Nem voltak parasztok, míg ki nem alakultak az első városok. Azok a fennmaradó primitív népek pedig, amelyek nem városi szabályok szerint élnek, nem parasztok” (*Redfield*).

Történelmileg az eredeti parasztok neolitikus kori földművesek voltak, akiket nem szívtak magukba a városok, és akik megőrizték a maguk szubkulturális identitását. Marginális és részleges elszigeteltségben éltek azon a földdarabon, amelyet műveltek. Élelmiszer- és kézművesipari termékfeleslegükre adót vetettek ki, eladták vagy elcserélték őket a városokban működő szabad piacokon, és bekerültek azon helyi államok és birodalmak csere- és fogyasztási rendszerébe, amelyeknek a részét képezték.

A parasztok alkalmazkodtak a városok meglétéhez, de rendületlenül távolmaradtak tőlük. Általában írástudatlanok lévén, nem tudták elsajátítani a tudományokat és megtanulni a legszükségesebbeket, hogy megismerjék a civilizált élet rejtjelmeit, s ha mint egyének meg is tették, azonnal az állami és egyházi rendszerek hivatali gépezetének alsóbb lépcsőfokaira léptek, elvágva a parasztsághoz fűződő szálaikat. Vagy idővel eltűntek a városi proletariátusban. A városok mindig feltöltődtek, a törzsi és paraszti lakosságból érkezőkkel táplálták növekedésüket. Parasztokból óriási volt a tartalék, ahogy *Daniel*

Thorner megjegyezte: „...az ókortól az újkorig a parasztság képezte a legnépesebb társadalmi csoportot minden szervezett államban, amely a mezőgazdaság hagyományos formáira épült.”

A 17-19. században a kihálás volt jónéhány törzs sorsa. A 20-21. században az olyan marginális népeknek, mint az afrikai busmanoknak a kivételével a legtöbb törzsi csoportra minden bizonnyal inkább a posztcivilizációkba való integrálódás vár, illetve fog várni, mint a kihálás. Népekként vagy behúzza őket az ipari-szurbánus komplexum, vagy talán megőriznek egy kicsit csoportidentitásukból egy ideig azáltal, hogy törzsi létüket átalakítják parasztivá.

A parasztok a nagyvilág behatárolt és beszűkített sarkában, amellyel tapasztalatuk révén érintkezésbe kerülnek, de amelybe ritkán hatolnak be, összhangba hozzák marginális státusukat a „korlátozottan rendelkezésre álló jóról alkotott képpel”, ahogyan ezt *George M. Foster* elnevezte. Az „önművelést”, a család előrejutását és a közösség jobbítását nem fogadják el mint társadalmi célt. A parasztok nem egy kiterjeszhető, hanem egy minden ponton rögzített és korlátozott világot látnak, a rendelkezésre álló erőforrások szorosan behatárolt mennyiségét érzékelik. Ez egy „zéró összegű” helyzet, amelyben azt tartják, hogy amennyiben valaki többet kap, a másoknak kevesebbet kell kapnia. Ahogyan *Foster* megfogalmazta: „A »korlátozottan rendelkezésre álló jóról alkotott képen« azt értem, hogy a paraszti magatartás tág területei azt sugalmazva vannak kialakítva, hogy a parasztok úgy tekintenek társadalmi, gazdasági és természeti világukra – egész környezetükre –, mint egy olyan világra, amelyben az élet minden kívánatos dolga, a föld, a vagyon, az egészség, a barátság és a szerelem, a férfiasság és a becsület, a tekintély és a státus, a hatalom és a befolyás, a biztonság és az állandóság, véges mennyiségben létezik és mindig hiány van belőle, amennyiben a parasztról van szó. Nemcsak arról van szó, hogy ezek és az összes többi »jó dolgok« véges és korlátozott mennyiségben léteznek, hanem ráadásul nincs mód arra, hogy közvetlenül a paraszti lehetőségeken belül növeljék az elérhető mennyiségeket.”

Az eredmény a helyszíni kutatómunkát végző antropológusok legtöbbször szerint az, hogy a parasztok kemény, verejtékes munkával és belenyugvással, kétségbeesetten harcolnak a túlélésért. Lehet, hogy egyszer váratlan szerencse ér egy falusit, de egy szűk kis faluközösségben ez általában „irigységet, pletykát, bírálatot és rágalmat” szül. A szerencsésebb falubelinek ez a fajta kirekesztése funkcionálisan hatásos módja annak, hogy mindenkit elbátortalanítsanak, eltántorítsanak a nagyon korlátozottan rendelkezésre álló javakért folyó versenytől, és egyben minimálisra csökkentsék a konzervatív, személyes társadalmi rend széthullásának a lehetőségeit. Szegényessé, kicsinyessé is válik tőle az élet.

Az iparosítás beköszöntött kondította meg először a lélekharangot a paraszti életmód fölött. Európa és Észak-Amerika duzzadó gyárai a 19. és a 20. században egy új életformának az urbánus gerjesztői voltak, amelyekben az európai parasztok milliói tűntek el. Ma, a legutóbbi néhány évtized során, ugyanez a városokba áramlás folyik világszerte, ahogyan az ipari fejlődés gyökeret ver Dél-Amerikában, Ázsiában és Afrikában, miközben ezzel egyidejűleg a paraszttársadalom felbomlik. Mivelhogy: „a modern világban a paraszttársadalmak létezése anakronizmus, és eltűnésük elkerülhetetlen. Maguk a parasztok ismét és ismét bebizonyították, hogy előnyben részesítenek egy másik, általuk jobbnak vélt életformát. A szegénység, az írástudatlanság, a sanyargatottság, a betegségek meg a korai halál, valamint egy darab földön való verejtékezésből álló fárasztó élet nem ébresztenek nosztalgiát a parasztokban, akik közül jónéhányan minden elfogadható alkalmat meg fognak ragadni, hogy az új, városi életbe meneküljenek. A modern technológia az emberi vágyakkal együtt összeesküdött a hagyományos parasztság végének meggyorsítására” (*Potter*).

Az atomkor és a szuburbanizáció

Napjainkban azonban nemcsak a primitív világ letűnésének és a paraszti társadalom kimúlásának vagyunk a tanúi, hanem a civilizáció felbomlásának is – azon „civilizáció” bomlásának, amely a városok kultúráját jelenti. *Leslie White* professzor kiemelte a szoros összefüggést a technika, a társadalom rendelkezésére álló ellenőrzött energiamennyiség

és a kultúra nem technikai jellegű vonatkozásainak evolúciós fejlődése között. Az eltérő morális és technikai rend minőségi különbsége az emberi felhasználásra fordított energiamennyiség óriási különbségéből adódik. A kőkorszak végén egy egészséges ember napi potenciális energiateljesítményét átlagban durván 1/600 lóerőóra becsülik. Nem sokat lehetett ennyi energiával elvégezni: a kultúra fejlődése szükségszerűen korlátozott volt, tekintet nélkül más tényezőkre. Ez a helyzet jellemezte az összes társadalmat a kápnövények megjelenése és az állatok domesztikálása előtt.

A neolit kor nagy forradalmát a növények és az állatok domesztikálása érlelte meg. A növények domesztikálása fokozta az embernek a növényekben tárolódott napenergia felett gyakorolt ellenőrzését. Az állatok házasítása révén az állati energia kizsákmányolója lett az emberből. A hatékonyabb szerszámok csökkentették az energiaveszteséget, az újak pedig új energiafelhasználási módokat tettek lehetővé. Az egész kultúra gyorsan bővült; az életmód megváltozott, a vadászok életmódját felváltotta a kertművelőké és pásztoroké. A régi intézmények és szokások elsüllyedtek, és új utakat kellett kidolgozni. A vademberekből barbárok lettek. A bronzkor és a vaskor csak a neolitikum meghosszabbításai voltak, amelyek a városi forradalomban tettek eleget azok potenciáljának. A követ felváltotta a fém. A szerszámok megnövekedett hatékonysága, fokozva a kézműipar és a kertészet termelékenységét, fokozatosan bővítette az Óvilág kultúráit.

A következő kulturális forradalom megvárta a gőz munkára fogását, a belső égésű motor feltalálását és a villamos áram mesterséges termelését. Az ipari forradalommal a feudalizmus szabad utat engedett a modern kapitalizmusnak. A társadalom és a kultúra átszervezése keresztül-kasul megrázta a modern világot. Hogy érzékeljük az ipari forradalommal járó energianövekedés jelentőségét, gondoljuk meg, hogy 1850-ben az Amerikai Egyesült Államokban az összes elsődleges hajtómű (az igásállatok, gépkocsik, gyárak, bányák, vasutak, hajók, repülőgépek, szélmalomok, villamosáram-fejlesztők) teljes kapacitása 8495 lóerő volt. A huszadik század második felének kezdetén (pontosan 1955-re vonatkozó számítás szerint) ez a szám már 7 143 723-mal volt egyenlő. 1955-ben az igavonásra használt állatok lóerő-kapacitása először csökkent az 1850. évi szint alá.

1971-re a maghasadás révén tízszeresére nőtt az energiaátalakítás hatékonysága. 1971 novemberében az USA Atomenergia Bizottsága nukleáris robbanófej-kísérletet végzett egy egy földalatti kísérleti állomáson, nem messze az alaszka parttól. A robbanást előidéző eszközt ötmegatonnás bombának jelölték meg. De mit jelent ez az energiaátalakítás szempontjából? Az az egyetlen pillanatnyi átalakítás 10 milliárd lóerőóra energiát bocsátott ki, vagyis közel 500-szor annyit, amennyit az egész paleolit kori társadalom egy álló nap alatt működtetni tudott. 1972 elején 2000 x 10 milliárd lóerőóra energia kibocsátására képes atombombák álltak készenlétben, hogy háborús célokra használja fel őket a Szovjetunió és az Egyesült Államok.

Az atomkorszak már itt van. Folyik az emberi tapasztalás ötmillió évének legnagyobb kulturális forradalma. A civilizáció gyors sorvadásra van ítélve. Nagyon valószínű, hogy századunk végéig tanúi leszünk az utolsó primitív törzs és a legtöbb, még meglévő paraszttársadalom eltűnésének, s annak, hogy a városok lakóhelymagokban olvadnak fel, óriási, több száz négyzetmérföldre kiterjedő településeken belül. Az Egyesült Államok atlanti-óceáni partvidéke már egy folyamatos, összefüggő lakóhely-, illetve ipari és kereskedelmi komplexummá vált Virginiától Maine-ig. Wisconsin keleti tájaitól Michigan déli, illetve Ohio északi részén át Pennsylvania nyugati vidékéig, amelynek 1900-ban több mint a negyede mezőgazdasági terület volt, az egész terület „urbánus” tájjá lett átalakítva.

Előrehaladott állapotban van ugyanez a folyamat Angliában, ahol a kertvárosokat, amelyekhez oly nagy reményeket fűztek, elnyelte és felfalta a kompakt településmodell, amely Közép-Anglián át húzódik, Manchestert egyre inkább Londonhoz kapcsolva. Még a nagy városrendező, *Constantinos Doxiadis* is lehetetlennek tartja, hogy bármilyen elképzelést alkossunk a jövő városainak méreteiről, mert „minden város nagy városi komplexumokban lesz összekapcsolva, ahol nem lehet majd különbséget tenni nagy és kicsi között; mindannyian egygé válnak”. A jövő földi környezete nem-város és nem-ország jellegűvé válik.

A társadalomtudósok más, a jövő kérdéseit firtató tudósokkal egyetemben mindinkább felismerték, hogy az emberiségnek a jövőbeni életmódja oly nagy mértékben fog különbözni a múltbelitől, hogy új nómenklatúrára lesz szükség.

Kenneth Boulding volt az egyik első író, aki új elnevezést alkotott az elkövetkező társadalmi rendszerre. Azt javasolta, hogy posztcivilizációnak hívják a jövőt. *Daniel Bell* szociológus a „posztindusztriális” szót ajánlotta, míg *Doxiadis* „ökumenopoliszoknak” hívta a jövő nagy városi komplexumait. *Toffler* választása a „szuperindusztriálisra” esik, arra a kifejezésre, amely „egy komplex, gyors ütemben haladó, rendkívül fejlett technikától függő társadalomra és egy posztmaterialista értékrendszerre akar utalni”. Más írók más nevekkel állnak elő, de alkotója mindegyiket felruházza valamilyen speciális jelentéssel és állandó jelzővel. Ahogyan *Toffler* megjegyzi, „még nincs széles körben elfogadott vagy teljesen kielégítő kifejezés, hogy leírjuk a társadalmi fejlődés új szakaszát, amely felé, úgy tűnik, gyors léptekkel haladunk”. Érdekes megemlíteni azonban a különféle próbálkozásokban a „poszt-”, a „túli” és a „szuper-” elő-, illetve utótagok gyakoriságát. Az az általános egyetértés is érdekes, hogy a civilizáció (magában foglalva a külvárosi, falusi vagy pusztai közösségek által körülvett városokat) nem lesz többé elégséges „rubrika”.

Annak hatására, hogy az emberek abszolút tömegben és koncentrációban élnek a nem-városban, nem-országban meg az annak előtte nem ismert nem-valamiben, továbbá hogy az itt élők elektronikus úton közvetlenül mind össze vannak kapcsolva, nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is megváltoztatja az előttünk álló kort. A jelen fejtegetés szerzőjének a szaválasztása az emberiség új társadalmi berendezkedésének a leírására: *surbanization* (*szurbanizáció*). A posztcivilizáció, a posztindusztriális, a szuperindusztriális stb. szavak a bevallottan elavult múlt kifejezéseivel próbálják meghatározni a jövőt. Az eljövendő (és az útja nagy részét már megtett) társadalmi berendezkedést úgy kell tekinteni, mint ami a városok felett és azokon túl jött létre. Miért ne hívjuk akkor *surbanization*-nek, *szurbanizáció*-nak, az angolul „fölöttet” jelentő *sur* előtagot és az *urbanization* jelentő *urbanization* szót kézenfekvő módon összevonva, „városok kultúrája fölötti és túli” jelentést kölcsönözve a szónak?

Mennyi ideig fog tartani az emberiségnek, hogy kidolgozza a nagy átalakítást? Mennyi idő telik el, amíg a *szurbanizáció*ból valóság lesz? Senki nem tudja megjósolni, hogy száz vagy ötszáz év alatt lesz-e végrehajtva a nagy átalakítás. Egy harmadik világháború világűrből irányított hidrogénbombákkal a visszafejlődés újabb sötét középkorát indíthatná el a világon, amelyben a kulturális felemelkedés évszázadokon át vissza lenne fogva. Még globális háború nélkül is komoly veszélye van annak, hogy miként a civilizáció elvetett értékei és társadalmi szerkezetei fokozatosan elveszítik az egyénre gyakorolt hatásukat, úgy veszíti el egyre több és több emberi lény önkontrollját, apátiába esve vagy arra törekedve, hogy kiélje erőszakos társadalmi rombolási ösztönét. Ha az emberiség közömbös lesz minden iránt, hiányozni fog az átalakítás véghezviteléhez szükséges emberi energia. Ha a düh nyer teret, az lesz a kérdés, hogyan lehet fennmaradni az anarchia világában. Akárhogy is lesz, a közvetlen jövő körül lesz véve vizállyal és bizonytalansággal, az ellentmondás és zűrzavar örvényeivel, ahogyan az új életstílusok között folyik a verseny az elsőségért.

Ez a felfordulás elkerülhetetlen része az új kulturális forradalomnak, amelybe egy hurrikán erejével taszítottak bele minket. A tudományos kiindulási feltételek, amelyek az atomkorszakot szülték, nem egyeztethetők össze a hagyományos világnézetek különböző feltevéseinek sokaságával. A vallásra, az államhatalomra és a tudományra folytonos nyomás fog nehezedni, hogy határozzon meg újra, fogalmazzon meg újra és alakítson ki újra új és életképes kiindulási feltételeket, értékeket és intézményeket. Senki sem várhatja, hogy egy ilyen óriási feladat könnyen és zökkenőmentesen végezhető. Ha viszont az emberi erőfeszítés ötmillió éve jelent valamit, valószínűleg biztosan megjósolhatjuk, hogy a népeiségek zöme együtt fog maradni, meg fogja őrizni integritását. Elegendő realista újító és elegendő alkotó dolgozik majd tovább, hogy végrehajtsa az áttörést az emberi élettapasztalat következő, magasabb rendje felé, miközben társadalmi eszmék sokasága vall kudarcot. Mások nem állják ki a fennmaradás próbáját, bár lehet, hogy rövid ideig uralkodni fognak.

A jövőben, a múlthoz hasonlóan, az embereknek szükségük lesz társadalmi rendszerre. A múlthoz hasonlóan a jövőben elvárhatjuk, hogy ezek a társadalmi rendszerek

betöltsenek bizonyos alapvető feladatokat, amennyiben uralkodni fognak. Minden egyes társadalomnak 1. fenn kell tartania a csoporttagok biológiai működését; 2. új tagokat kell létrehozni a csoport számára; 3. az új tagokat szocializálnia kell a feladataikat ellátó felnőttek közé; 4. elő kell állítania és el kell osztania a létszükségleti cikkeket és szolgáltatásokat; 5. fenn kell tartania a rendet a csoporton belül, illetve a csoport és a kívülállók között; 6. meg kell határozni az „élet értelmét”, továbbá meg kell őriznie a fennmaradásnak és a fennmaradáshoz szükséges tevékenységekben való részvételnek a szerepét.

Nem indokolatlan arra számítani, hogy a mai világ nagy szabadpiaci gazdaságait felváltják az ellenőrzött kiutalási tervek szerint működő, irányított adagolási rendszerek. A gazdaság akkor nem kölcsönös, újraelosztó vagy piacgazdaság lenne, hanem irányított-elosztó, és pénz használata nélkül működne. *G. S. Stent* nézete szerint: „A hatalomvágy nem tűnik el egészen, de intenzitásának megoszlása az egyének között alaposan megváltozik majd. Ennek a felosztásnak az egyik végén azoknak az embereknek a kisebbsége foglal helyet, akiknek az lesz a munkája, hogy vigyázzanak a sokaságot magas életszínvonalon tartó technika épségére. A felosztás közepén található majd az típus – nagyrészt a munkanélküliek személyében –, amelynek a képviselői számára még lesz jelentősége a valóságos és a hamis közötti különbségnek, és akiknek a prototípusa a beatnik. A beatnik meg fogja őrizni érdeklődését a világ iránt és érzéki örömeiben keres kielégülést. A spektrum másik végén lesz a jórészt alkalmazhatatlanok típusa, akik számára a valóságos és a képzelte közötti határ tulajdonképpen megszűnik, legalábbis a fizikai túlélésükkel összeegyeztethető mértékig. Ezeknek a prototípusa a hippik, akiknek érdeklődése a világ iránt meglehetősen kicsi lesz, főként a drogok által szerez kielégülést, ha pedig majd technikailag kivihetővé válik, úgy, hogy közvetlenül villamos áramot vezet az idegrendszerébe. Ez a spektrális elosztás, észrevehetően, nem kis mértékben emlékeztet az *Aldous Huxley Szép új világ* című művében szereplő Alfákra, Bétákra és Gammákra.”

A hatalmi és a társadalmi ellenőrzési eszközök olyan bonyolultan fejtik majd ki hatáskukat, hogy a törvényes hatalom odaítélése döntő fontosságúvá válik. Hogyan történik majd mindez: a tömegek társadalmi részvételén (demokrácián) keresztül, vagy egy önfenntartó irányító elit által? Erre pillanatnyilag nincs válasz. Egy valami azonban biztos: az átmeneti évtizedekben (vagy századokban), amelyek itt vannak a küszöbön, a társadalmi gépezet átalakításának jogi és kormányellenőrzéséért folyó hatalmi harcokat a legnagyobb intenzitással vívják meg.

Ha egyszer megszületik a szurbanizáció, a társadalom hosszú időre stabilizálódni fog. Nem túlzás arra számítani, hogy az emberiség központi gondjai és kreatív energiái többé nem a technikára összpontosulnak, hanem átváltanak a jog és a társadalom izgalmas területére: egy igazságosabb rend keresésére, amely a mindenki számára teljesebb, gazdagabb élet felé irányul. Pontosan úgy, ahogy a törzsi morális rendek összeomlását a korai civilizációk felemelkedésekor végül az univerzalista vallások – a zoroasztrizmus, a buddhizmus, a kereszténység, az iszlám – megjelenése teljesítette be, amelyek általános nézeteket fejeznek ki az emberiség természetére és a világegyetemre vonatkozóan, rögzítik az emberiség kötődését a természetfölötti és társadalmi élet „civilizált” koncepciójához, úgy fognak minden bizonnyal feltűnni új élet- és életmód-filozófiák. Sok rivalizáló, világi és egyházi próbálkozás és mozgalom verseng majd az elismerésért, hogy életképes morális rendeket biztosítson egy technikafölötti rend által uralt társadalomban. A nagy többség gondja mégsem a létezés mechanizmusa és a társadalom elrendezése lesz. Az ember az élet értelmét akarja majd megtalálni egy olyan bolygórendszerben, ahol a biológiai körforgás csekély intenzitású (ritkán következik be haláleset), nem sok gyermeket nevelnek, és nem lesz munka az óriási többség számára. A mazochizmust fogják-e kultiválni az emberek, hogy megőrizzék a másik pólust a hedonizmus végtelen horizontjaival szemben? Milyen próféták szólnak majd az emberiséghez? Milyen szavakkal? Milyen jelképes dráma, a rituálé milyen formái lehelnek életet a mechanikus létezésbe? A filozófusoknak, művészeknek és drámaíróknak igen sok dolguk lesz.

A végső mérlegelendő kérdések: „Mi az evolúció? Örökké fog-e tartani?” Sokan adtak hangot afelett érzett aggodalmuknak, hogy a gyorsan bővülő új ismeretek potenciálisan kezelhetetlenné válnak. Hogyan tud az ismeretanyag és a technika – amelyek együtt je-

lentik a kultúrát – a végtelenségig bővülni? Napjainkban nemegy tudós vélekedik úgy, hogy közel van a tudomány kiszélesedésének elkerülhetetlen lelassulása. Az izgalmas felfedezések kora a civilizáció csúcspontjával a végéhez közeledik.

A természet egységessége és a természeti törvények általános alkalmazhatósága határokat szab a tudásnak. Ha csak száz, százöt vagy száztíz módja van az atomokba rendeződésnek, akkor, ha valaki külön-külön vagy vegyületben teljeskörűen meghatározta ezeknek a tulajdonságait, a kémiai tudás teljes lesz. Véges számban fordulnak elő növény- és állatfajok – még a rovarok is – a földön. Messze vagyunk viszont attól, hogy mindent tudjunk akár csak egyetlen példányuk genetikájáról, felépítéséről és lelkivilágáról vagy magatartásáról. Mindazonáltal az összes életformák teljes ismeretanyaga csak körülbelül húszmilliószorosa az egyikükkel kapcsolatos lehetséges tudásnak. Sőt mi több, a genetikai kód egyetemessége, a különböző fajokban a proteinek általános jellege, a sejtszerkezet és a sejtszaporodás általános volta, az anyagcsere alapvető hasonlósága minden fajnál, illetve a zöldnövények és baktériumok fotoszintézisének hasonlósága, valamint az életformák általános evolúciója mutáció és természetes kiválasztódás révén mind elkerülhetetlenül arra enged következtetni, hogy bár a sokféleség óriási lehet, az élet hasonlóságokon alapuló törvényeinek a száma véges, és hogy ezek a törvények lényegében már most érthetők számunkra. Olyanok vagyunk, mint egy nagy kontinens kutatói, akik minden irányban eljutottak a földrész széléig és feltérképezték a nagy hegyláncokat meg a folyókat. Még számtalan hézagot ki kell tölteni, de végtelen horizontok már nincsenek. Az biztos, hogy a tudományos haladás nem tud és ezért nem is fog vég nélkül folyni. Ezzel együtt jár, hogy a technológiai finomítások folytatódhatnak ugyan, a technikáról mégis elmondható, hogy eléri a viszonylagos stabilitás állapotát.

Annak csak a jövő a megmondhatója, hogy a Föld és más bolygók ásványkincskészletei elegendőek lesznek-e ahhoz, hogy vég nélkül kielégítsék a szurbanizált társadalom anyagi igényeit. Ha nem elegendőek, akkor nem lesz végleges stabilitás. De ha igen, akkor valóra válhat a környezet és a technika homeosztázisa. Ha pedig a technikai evolúció a leállásig lelassul, ez történik a társadalmi meg a biológiai evolúcióval is. Az egyensúlyelmélet kerül napirendre; a haladás inkább történelmi emlék, mint az emberi törekvés kifejezése lesz. Az emberiség nemzedékek során át „arany nyugalomban” élhetne, a társadalmi élet végső finomításán munkálkodva.

Az antropológia nagymértékben hozzájárul, hogy az emberek jobban megértsék az emberiséget. Óriási feladat áll előtte. Milyen nagyszerű lett volna, ha az antropológusok jelen vannak, hogy feljegyezzék és elemezzék a városi forradalmat a civilizáció születésékor! Határtalanul gazdagabb és biztosabb ismereteink lennének az emberi vállalkozásról, ha ez lehetséges lett volna. Ma szerencsésebbek vagyunk: megfigyelhetjük, rögzíthetjük és értelmezhetjük – és segíthetünk nyomon követni – minden idők legnagyobb kulturális forradalmát, a szurbanizáció atomkorszakának a hajnalát.